

Николета Пътова, гл. ас. д-р

Институт за литература – Българска академия на науките

ОБРАЗЪТ НА ИВАНКО – ОТ ЛИТЕРАТУРАТА КЪМ ИСТОРИОГРАФИЯТА

Резюме. Статията набелязва първите критически реакции на пиесата на Васил Друмев – „Иванко“. Тя се насочва и към детайлния коментар на Йордан Трифинов относно историографските извори, които авторът използва, за да изгради сюжета. След като Друмев развива характера на Иванко, той става привлекателен и за други български автори. Акцентът в текста е върху факта, че след работата на драматурга от Възраждането образът на Иванко става разпознаваем и дискутиран исторически персонаж. Благодарение на писателските находки на Друмев и научния интерес на Трифинов историческият сюжет се развива след литературния.

Ключови думи: Иванко, пиеса, рецепция, исторически образ, Българско възраждане

Веднага след излизането от печат на драмата „Иванку, убиецът на Асеня I“ през 1872 г. тя предизвиква полемика на страниците на възрожденската периодика. Произведението на Васил Друмев провокира първия литературно-критически спор през Възраждането, в който авторите участват не само с обичайните констатации, но привеждат в защита на твърденията си и аргументите на анализа.

П. Р. Славейков в кн. 5 от февруари 1873 г. на редактираното от него списание „Читалище“ оценява драмата на Друмев като „една капитална пиеса за бъдещият наш народен театър“¹. Сравнява „Иванко“ с историческите драми на Войников и заявява, че делото на Друмев е „едничкото художествено произведение в българската книжнина...“. Много лаконично Славейков споделя някои свои бележки, които отбелязва и ограничава само върху развързката на драмата. Намира я „малко слаба, и особено след трагическата смърт на Асеня, която остава като заглушена, и подир която паданието на Иванка испада някак вяло...“. Всъщност, без да влиза в подробности за сюжета и структурата на „Иванко“, авторът на статията улавя един от основните моменти, които смущават при възприемането на драмата – не е достатъчен ак-

¹ Цитатите са от *Българска възрожденска критика*. Съст. Г. Марков. София: Наука и изкуство, 1981, с. 309.

центът върху наказанието, възмездяващо цареубийството. Патосът на възрожденското време изисква черно-бяла характеристика на персонажите и недвусмислено оценяване на ситуациите, в които те попадат. От една страна, в хода на цялата драма личи двойственото отношение на Друмев към Иванко. От друга – развързката представлява отворен финал по отношение на главния герой. Царската династия получава своята реабилитация със скорошното възкачване на Асеновия брат Петър на престола, но бягството на Иванко, въпреки че е съобразено с историческата истина, оставя незапълнен зрителския/читателски хоризонт на очакване. Физическото оцеляване на героя в рамките на драмата е неадекватно от гледна точка на фолклорно-приказния модел на възтържествуване на доброто над злото. В този смисъл Славейков само загатва за някаква неудовлетвореност от развързката, без да навлиза в детайлни обяснения по въпроса.

Лично засегнат, Войников реагира срещу високите оценки за „Иванко“ и предлага на „Читалище“ обстойна статия върху Друмевата драма. В коментара си за произведението на своя конкурент Войников се изказва като професионалист – писател и драматург, но добавя и гледната точка на театрал. Статията му започва като писмо-упрек към редактора, който по силата на обществената си позиция се явява един от водачите на участниците в книжовния живот на българите. Редакторската му отговорност го задължава морално да упътва правилно читателите на списанието си. Войников смята за непрофесионално, въпреки признанието, че има бележки по развързката на драмата, да спестява задълбочения коментар върху недостатъците ѝ. Затова се заема да ги посочи. Поради наранено честолюбие той изпада в крайност, очертавайки само недостатъците на произведението. Факт е обаче, че вярно долавя онези моменти от сюжета или развитието на образите, върху които критично разсъждават и по-късните изследователи на Друмев. Например поставя въпроса за главния герой в произведението – Исак, отец Иван или Иванко; подчертава като неправомерна липсата на поводи за патриотично въодушевление в пресъздадения в „Иванко“ разказ за българското минало. Но към края става ненужно ироничен. Този тон дава основание на Славейков в отговора си, макар и да се съгласява с някои от критиките на Войников, да го упрекне в крайна взискателност и да повтори най-високата оценка за „Иванко“.

По-късните изследователи на творчеството на Васил Друмев продължават да отбелязват уникалността на „Иванко“, сравнена с останалите исторически драми от предосвобожденския период. Продължават обаче да си задават и въпросите, които поставят авторите на първия същински критически дебат, състоял се около първото издание на драмата.

Повод за нова вълна от изследвания върху живота и творчеството на автора на „Иванко“ и „Нещастна фамилия“ стават честванията

на 25 години от кончината му. През 1926 г. Илия С. Бобчев издава биографично-коментарната книга „Васил Друмев – Климент Търновски“².

На следващата година под редакцията на М. Арнаудов излиза сборник в 3 тома с изследвания, спомени и документи, където в две от студиите предмет на анализ е драмата „Иванко“³. Техни автори са Г. С. Пашев и Юрдан Трифонов, чиито разсъждения са най-близо до позитивисткото научно изследване.

* * *

Юрдан Трифонов е първият изследовател на драмата, който издирва историческите извори на „Иванко, убиецът на Асеня“ и коментира характерите и авторовото решение за тях през оптика, анализираща историографските сюжети. Отсява възможните източници, ползвани от Друмев, и се заема да открие писателската намеса в представянето на събитията и по-точно – на характерите. Превръща собствения си анализ от историографско дирене в литературоведски коментар, с който представя главните действащи лица в пиесата. Той търси отговори на въпросите „Защо Асен, Петър, Иванко, Исак, Тодорка, Мария и отец Иван са точно такива, каквито ги познаваме от драмата?“ и „Доколко литературна свобода в интерпретирането им си позволява авторът?“ За целта формулира като основна своя задача да представи историческите съчинения, които са повлияли на Друмев при изграждането на произведението, и да ги сравни със самия драматургичен сюжет. Отстоява становището, че писателят не е „съчинил“ литературен наратив за убийството на Асен и съпътстващите го събития, а го е съставил в резултат на съзнателно и старателно изучаване на историографските източници за българската средновековна история, познати до времето на написване на „Иванко, убиецът на Асеня“.

В статията си „Историческата страна на драмата „Иванко“ Трифонов представя в резюме Друмевия разказ за един от драматичните моменти около възобновяването на Българската държава и началото на Второто българско царство. Непосредствено след това прави сравнение с хрониките на съвременника на събитията – византийския историк Никита Хониат. Служебната позиция на императорски секретар предполага голямата осведоменост на хрониста за събитията около царуването на братята Асен и Петър. Този факт обуславя и подробния разказ. Ето какво описва Хониат:

² БОБЧЕВ, И. С. *Васил Друмев – Климент Търновски*. София: Родина, 1926.

³ ПАШЕВ, Г. С. Нравствени идеи и принципи в художествените произведения на В. Друмев и ТРИФОНОВ, Ю. Историческата страна на драмата „Иванко“. – В: *Климент Търновски – Васил Друмев*. Сб. под ред. на проф. М. Арнаудов. В. Търново: к-т Митрополит Климент, 1927.

Малко след като се завърнал в Мизия, Асен бил убит от един свой близък. Неговото убийство станало по следния начин. Един мъж, който приличал на него по външност и по характер и който се ползвал с неговото голямо благоволение (името му било Иванко, което значи Йоан), имал тайни връзки със сестрата на неговата жена. Като се научил за тези връзки, Асен най-първо повикал жена си, за да я разпита, и почнал да я заплашва със смърт, ако премълчи нещо. А когато жена му с различни думи го отклонила от неговото намерение и стремеж за убийство, накрай прибавила, че той напразно ѝ се сърди, понеже сам има възможност да узнае за тази връзка. Асен пренесъл гнева си от жена си върху Иванко. Той изпратил да го повикат при него късно през нощта, тъй като не бил в състояние по никакъв начин да умири своята възбуденост. Този пък сметнал, че не без причина и не без вина го вика в неподходящо време и затова отложил отиването си за сутринта. Когато Асен отново настоял и не можал да понесе повече неговото бавене, което сметнал за незачитане по отношение на себе си, Иванко, узнал вече късно причината за викането му, се посъветвал с роднини и приятели. Те го посъветвали да отиде, но като си вземе и меч, който да скрие под дрехата си, и ако Асен след спокойните упреци ограничи своя гняв срещу него с оскърбления или изобщо му наложи наказание, което няма да засегне живота му, да го понесе мъжествено и да поиска прошка за оскърблението, в което е заловен. Ако ли пък онзи се опита да си послужи срещу него с меч, тогава и той да се покаже мъж да се постарее да изпревари това, което Асен възнамерява да направи, и да нанесе сигурен и смъртоносен удар, който да отведе в ада безсрамния и кръвожаден човек. И понеже варваринът никак не смятал да постъпи с него умерено, но още при първия поглед станал див като звяр и посегнал към меча си, той го изпреварил, ударил го в слабините и го убил. Иванко веднага избягал при своите съучастници, разказал им станалото и решил заедно с тях да започне въстание, тъй като братята, роднините и близките на убития нямало да останат спокойни. Ако работата би станала според техните планове, то те щели да управляват страната и Мизия по-справедливо и по-законно от Асен. Те нямало да решават всичко с меч, както убитият, и нямало да вършат само това, което им внушавало личното чувство. Ако ли пък техните планове би станали по друг начин и изобщо не се изпълнят техните намерения, те решили да поемат друг курс и да доверят своите дела на ромейския император. Още същата нощ те не само затвърдили това си решение, но и подбудили мнозина да се присъединят към техните решения. Затова те се опитали да завладеят Търново и се противопоставили на привържениците на Петър. Мълвата за смъртта на Асен още в зори се разпространила не само по търновските стени, но и далеч извън тях. Понеже Петър не смятал за лесна победата на Иванко и последният не можал да отблъсне Петър, то Петър решил да протака и бил убеден, че само това протакане може да победи неговия съперник Иванко. Ето защо Иванко се убедил, че е необходимо да прибегне към ромейския император и с негова помощ да надвие своите противници.

Говори се дори, че Асен бил убит от Иванко по внушение на севастократор Исак, който го склонил към това не само с много различни обещания, но особено с обещанието си, че ще му даде за жена собствената си дъщеря Теодора. Впрочем Исак умрял в затвора още преди убийството на Асен...⁴

Ю. Трифонов търси съвпаденията и разминаванията между драмата и този сюжет. Решението на Друмев да даде главната роля в заговора на византиеца Исак не е само емоционално или идеологически обосновано. Хониат също твърди, че гърците са подстрекатели на Асеновото убийство. Според неговия текст обаче, Исак е доста по-млад от обрисувания в драмата персонаж и смъртта му предхожда убийството на Асен. Защо авторът не се придържа към информацията, която получава от хрониките, се пита Трифонов. Може би защото героят е въплъщение на „старата грешница и неприятелка на българите – Византия“? Защо не е удовлетворил „нравственото и патриотично чувство на зрителите“, а оставя Исак ненаказан? Образът на Исак е един от случаите, в които желанието на драматурга за литературно внушение надделява над историческата фактологичност, към която той в значителна степен се придържа.

Трифонов предполага, че Друмев е познавал хрониките на Н. Хониат, но за изследователя е по-вероятно негов непосредствен източник да е била някоя от историите на България с български автор. Споделя подхода си да потърси източника чрез образ, който присъства в драмата, но липсва у Хониат. Така стига до персонажа на Мария – Асеновата дъщеря. За нея говори само Войниковата история.

В „Кратка българска история“ от Д. Войников⁵, както и в „Царственика“⁶, който е първото печатно издание по „История славяно-българска“, възцаряването на Асен се интерпретира като знак за неговия божествен избор за владетел. Пътят му към престола в тези историографски съчинения е посочен от св. Димитър. Паисий описва цар Асен с ореола на светец, чиято смърт го превръща в мъченик. В произведението си Друмев запазва образа на легендарния богоизбран цар. Затова героят в драмата е мек и милостив към Иванко. С това обяснение Ю. Трифонов находчиво защитава решението на драматурга да изгради образа на Асен такъв, какъвто го представя драмата – български цар, изваден от стереотипа на владетеля войн. Тази неочаквана гледна точка, сочеща към човешкото лице, а не към монументалността на владетеля, става повод за част от упреците на Друмевите критици. Ю. Трифонов предла-

⁴ ХОНИАТ, Н. Убийството на Асен и възцаряването на Калоян. – В: *Христоматия по история на България*. София: Наука и изкуство, 1964, с. 252–253.

⁵ ВОЙНИКОВ, Д. *Кратка Българска история от Добря П. Войников*. Второ издание. Пловдив, Русчук и Солун, 1879.

⁶ *Царственик или история болгарская*. Изд. от Христаки Павлович. Будим, 1844.

га свое тълкувание на образа на Асен от „Иванко“. В статията си допълнително изяснява и психологически мотивира привидното нехайство на героя, пропускането на важни знаци и предупреждения за заплахата, която витае около него: „като прибавил в него известна безпечност, естествена за човек, който почива на лаврите си и се мисли за ограден от народната обич – безпечност, с каквато и Шекспир е представил Юлия Цезаря, го е създал такъв, какъвто го виждаме в драмата“⁷. Погледът към Асен е противоположен на този, през който Хониат тълкува владетелския нрав и поведение на българския цар. Според описанието на византийския хронист Асен е „кръвожаден човек“, „варварин“, себичен, зъл, налагащ волята си без съобразяване със закона; при появата на Иванко в съдбовната вечер, виждайки го, веднага „подивял като звяр“ и боляринът се оказва принуден да го убие, за да не бъде убит. Анализът на Трифонов проявява абсолютно различен на византийското описание човешки нрав и владетелски подход у Асен.

Изследователят намира психологическо обяснение и на Петровото примирение с обвиненията, които му отправя неговият брат – царят. „Друмев го е представил не безволен, а прекалено съвестен, родолюбив и самопожертвователен“⁸. Обиден и съкрушен е от факта, че брат му вярва на клеветниците; че незаслужено е изгубил доверието му и решава да остави времето да докаже невинността му. Ю. Трифонов посочва логична мотивировка на автора и за този образ. Смята, че така Друмев го показва като истински патриот – Петър се опитва да избегне междуособиците с цената на собственото си име. „Така е представен и Петър: той се бои от междуособие и предпочита, сам да е далеч от престола, само и само да добрува народът. Това е сантиментализъм..., такъв наивен сантиментализъм е въодушевявал дейците от време на възраждането“⁹.

Изследователят насочва вниманието и към отец Иван. Той не е историческа личност, но според Трифонов характерът му не противоречи на епохата. Сочи като негов литературен прототип Боян от драмата на Д. Войников „Райна княгиня“. Заета е само идеята за персонажа. Образът на своя герой Друмев развива самостоятелно.

Тодорка, също като отец Иван, е художествен образ – изцяло съчинен вариант на иначе съществуваща според историята дъщеря на Исак, за която византийският император и неин дядо сгодява Иванко. Тя обаче е едва четиригодишна и според хрониките на Хониат Иванко е предпочел по-реална съпруга.

Трифонов отправя задълбочен изследователски поглед и към уникалния герой на Друмев – Иванко. Друмевият Иванко е с далеч

⁷ ТРИФОНОВ, Ю. *Историческата страна на драмата „Иванко“*. с. 199.

⁸ Пак там, с. 200.

⁹ Пак там, с. 202.

по-чувствителна съвест от историческия прототип, познат ни от разказа на византийския хронист. Анализът на Ю. Трифонов подчертава неговото колебание, което се преодолява от променената ситуация след идването на отец Иван. Активността на духовника става реална заплаха и за плана, и за сигурността на Иванко и в страха си той пристъпва към убийството. Според Трифонов Друмев създава героя „добър, съвестен и родолюбив“¹⁰, защото при голямата добрина на Асен и Мария Иванко не е можел да заслужи тяхната обич, ако не притежава аналогични качества.

* * *

Възрожденската историография е твърде лаконична за съдбата на Асеновия убиец и не използва името му като център на историческото събитие. Образът му за първи път е развит така внимателно от Друмев. Според „Кратка българска история“ на Д. Войников главният герой на драмата е представен като „един от българските велможи на име Иванко“, който, подбуден от попадналия в плен гръцки войвода Исак, с помощта на група боляри и с участието на царската дъщеря подготвя царубийството. Асен обаче научава за съзаклатието, вика Иванко и заповядва да го убият. Иванко успява да го превари и го пробожда с нож. Краткото му царуване е прекратено от войските на Петър, който превзема Търново, а Иванко се спасява с бягство в Цариград. Душановата „История“¹¹ разказва сюжета така, както го описва Войников и както е според драмата – в заговора е въввлечена и царската дъщеря. Др. Цанков е още по-лаконичен за събитието: „Исаак, Гръцки войвода, който бил роб, подбудил едного от българските войводи на имя Иван да убие Асеня, та да стане той български Крал. Иван сполучил да убие Асеня и с приятелите си останал на Асенево място в Търново“¹². Когато престолът му бил отнет, побягнал в Цариград и там се оженил за жената на Исак. Тази подробност е единственият същностно различен момент в разказа.

Друга версия за женското присъствие в съдбата на Иванко срещаме в историографското съчинение на Раковски „Няколко речи о Асеню Първому“¹³. В него пише, че Асен I царувал девет години и бил убит от „сродника си Йованка според някакви си любовни сплетки що имал Йованко със сестра му, а Асен искал да го казни смъртия, но Йованко го преварил. Подир това убийство Йованко тутакси завладял Търново и искало му се да усвои царский престол, но Петър, брат Асенюв, осуе-

¹⁰ Пак там, с. 204.

¹¹ *Кратка Българска история по питанье и отговор за първоначалните училища от Д. Т. Душанова*. Казънлък, 1870.

¹² *Кратка Българска история от Драган Цанков*, II изд. Пловдив, 1866, с. 73.

¹³ *Няколко речи о Асеню Първому, великому царю българскому и сину му Асеню Второму от Г. С. Раковскаго*. Белград, 1860. Текстът е ползван от: РАКОВСКИ, Г. С. *Съчинения*. Т. 3. София: Български писател, 1984, с. 22.

тил негови замисли, стяснил го в Търново, отде той избягнал и наишел спасение при византийцем ведно с брата си Димитра, отде и после не е мирувал“. И в историята на Раковски на Иванко не се отделя особено внимание. Убиецът на Асен не се споменава извън този неголям пасаж.

Всъщност „проблемът“ Иванко става обект на коментари, дискусии, посвещават му се множество страници едва след Друмевата драматургична интерпретация на образа. В пиесата Иванко получава плътност, жизненост, реалност. Друмев го извежда отвъд шаблонната схема на цареубиеца, който няма лице, личен живот и своя драматична съдба, а е само неизключителен факт от Средновековната история. С образа на Иванко авторът поставя моралния проблем за отговорността на избора. Той усложнява темата за предателството към народ и отечество, която особено вълнува всяко новосъздаващо се общество. Освен че поставя актуален проблем, Друмев си позволява лукса да не му даде еднозначно решение. Във финала на драмата предателят нито стига до катарзис, след който да се върне отново към образа на идеалния герой, нито получава адекватно на предателството му наказание. Оптимистичният изход за България е потвърден от думите на Исак: „Ех, Българийо! Вижда се, тебе Бог те пази!“, но въпреки загатнатия оптимистичен изход, случаят „Иванко“ остава неразрешен.

Не би било пресилено твърдението, че В. Друмев популяризира и насочва вниманието към дотогава мимоходом споменавания исторически субект, какъвто е убиецът на Асен. Другите двама братя – Петър и Калоян също намират смъртта си в резултат на подобно насилие, не проявено в открита битка. Техните смърти обаче остават само летописни факти, от които не произтичат литературни или историографски сюжети.

Вероятно именно изследователският интерес на Юрдан Трифонов заедно с писателската находка на Васил Друмев превръщат сюжета „Иванко“ в любопитен акцент на писателски и историографски търсения по темата.

* * *

Образът на Друмевия герой има своите художествени тълкувания и в Следосвобожденската литература. Под друго име и в различно време той се появява в историческата пиеса на Ив. Вазов „Борислав“.

Няколко десетилетия по-късно Цв. Минков, един от изследователите на Друмевото творчество, предлага своя художествена версия на Иванко, която разказва за съдбата му след предателството и бягството от България. Авторът пише прозаично съчинение, което озаглавява „Гибелта на цареубиеца“¹⁴.

В следващите Истории на България сведенията за исторически събития около възстановяването на Българското царство и съдбата на българските владетели Асен, Петър и Калоян са далеч по-обилни. А

¹⁴ МИНКОВ, Цв. *Гибелта на цареубиеца*. София: Древна България, 1941.

самите Истории – далеч по-многословни, включително и по темата за убийството на Асен I. Неговият убиец е излязъл от анонимността на фигура с име, но без физиономия.

Историографските съчинения след първите възрожденски учебници по история („Царственик“, „Няколко речи...“ на Раковски, Историите на Д. Войников, Д. Душанов и Др. Цанков), разказвайки за възобновяването на българското царство по времето на Асен и Петър, продължават да се позовават изключително на хрониката на Н. Хоният и не добавят почти нищо съществено към разказа на византийския хронист. Значително разширяват обаче разказа за този период. Променият акцентите, оценките и характеризират събитията с различно от византийския автор тълкувание.

Следваща по хронология на написване е „История на българите“ от К. Иречек. Тя излиза през 1876 г. едновременно на чешки и на немски език. Скоро след това се появява в два руски превода в Одеса и във Варшава. На български е преведена през 1886 г. А през 1889-та – и на унгарски. Тази книга представлява най-пълното изложение на българското минало до Освобождението. Безспорен факт е, че тя популяризира българския народ чрез обстояния и преведен на различни езици историографски разказ за него. Разработването на периода, който ни занимава, е едно от достойнствата на Историята на Иречек. Авторът предлага сравнително системно изложение на събитията, описващи Първото и Второто българско царство. Там прочитаме и за съдбата на Иванко след акта на царубийството. Авторът го характеризира като „човек отдаден на страстите“. Известен факт е, че преди да започне да събира материал за българска история Иречек подготвя и издава „Книгопис на новобългарската книжнина за 1806–1870 год.“. Този труд излиза като отделна книжка през 1872 година във Виена и през 1873-та – като притурка към „Периодическо списание“, печатният орган на Българското Книжовно Дружество. На основата на Книгописа е съставена и допълнена главата „Новобългарска литература“, която споменава двете най-популярни произведения на Друмев. Напълно възможно е Иречек да е познавал драмата „Иванко“ и, повлиян от драматургичната интерпретация на образа, в Историята си да го описва като „човек отдаден на страстите“:

Насилие обаче прекъснало победоносния вървеж в живота на Асен. Между приближените му хора имало един болярин с исполински ръст на име Иванко, човек отдаден на страстите, но заедно това с много практичен ум. Като изстъпил начело на партията на недоволните от строгото Асеново управление боляри, той завързал тайни преговори със зета на императора – севастократ Исак Комнин, който, пленен от българите в битката при Сер, се намирал сега в Търново, гдето впрочем наскоро и умрял. Плененият севастократ Исак обещал на Иван-

ко своята дъщеря Теодора. Освен това Никита предава още, че до царя достигнали и слухове, какво Иванко имал тайни връзки със сестрата на императрицата. Както и да било, една нощ Асен го повикал при себе си, но предупреден своевременно, той, преди да отиде при царя, се уговорил с приятелите си и с роднините си така: ако царят се отнесе любезно към него, той е готов да поиска прошка; ако ли се отнесе презрително, Иванко имал намерение да си послужи със скрития под дрехата меч. Когато влязъл Иванко, силно разгневеният Асен поискал да му дадат сабя, но Иванко, без да се бави извадил своя меч и убил царя. Тъй паднал Иван Асен, възстановителят на българското царство, в своя дворец в Търново... Още през същата нощ Търново бил зает от Иванковите привърженици... Иванко скришно избягал от града и Търново се предал на Петър.

[...] Между това Иванко, Асеновият убиец, избягал при византийците, които го посрещнали с радост. Той приел гръцко име Алексий и гръцките нрави и се сгодил за Теодора, дъщерята на един императорски принц, с когото той още преди да убие Асен бе водил преговори в Търново. Като комендант на Пловдив той мъжествено отблъсвал нападенията на сънародниците си срещу тоя град. Слабостта обаче на Византийската империя и примерът на Стрез били твърде примамливи. Разчитайки на построените от самия него крепости в Родопи и на изключително българските си наемници, Иванко се отметнал и сключил съюз с българския цар. При Баткун той пленил от засада изпратения против него пълководец Камица и го изпратил на Калоян. Докато византийците напразно обсаждали Кричим и други негови крепости, Иванко потеглил в поход в Смолянската област и достигнал чак до Егейско море. Най-после през лятото на 1199 императорът изменнически и вероломно (обещано му било да му отстъпят всички завзети от него земи) го хванал в плен около Станимака.¹⁵

През 1929 година, десетилетие след смъртта на Иречек, е направен нов превод на български език на „История на българите“, която излиза под редакцията на именития историк Васил Златарски, сам автор на „История на Българската държава през Средните векове“¹⁶. Приживе проф. Златарски издава първите два тома от Историята. Третият том е обнародван посмъртно и обхваща периода от 1187 до 1280 година. Акцент във време на царуването на Асен и Петър са събитията, свързани с убийството на Асен от Иванко и по-сетнешната му съдба – период, разказан с още повече подробности, отколкото при Иречек. Златарски възприема характеристиката на Хониат за Асен, че „решавал всичко със силата на меча и постъпвал по внушение на гнева“ и че неговият

¹⁵ ИРЕЧЕК, К. *История на българите*. София: Наука и изкуство, 1978, с. 269–271.

¹⁶ ЗЛАТАРСКИ, В. *История на Българската държава през Средните векове*. Т. 3, Фототипно издание. София: Наука и изкуство, 1972.

нрав е „докарал съставянето на заговора против неговия живот“. Тезата му обаче се отличава заради предположението, че в основата на убийството стоят куманските боляри, които оформят своеобразна политическа партия срещу българските боляри. Куманите демонстрират властолюбиви стремежи, които царят не зачита, и строгостта му към тях ги предизвиква, така че да го премахнат от пътя си. Златарски вижда византийското участие в събитията само като пасивно одобрение, но не и като инициране на заговора.

„Както и да било, но Иванко се поддаде на предложенията на куманите боляри, и те го изтъкнали като съперник на царя; тяхната цел била да убият Асеня и на негово място да поставят Иванка, не толкова за да се избавят от тоя „крвожаден и безпощаден човек“, колкото чрез своя поставеник да се доберат до властта“.¹⁷

Следват десетки страници, сред които плътно присъства разказът за съдбата на Иванко след бягството му при византийския император. Обясненията на Златарски за действията на Иванко са твърде романтични и на места звучат повече белетристично, отколкото научно обосновано: „И наистина, не се изминало много време, и Иванко на дело показал, че живеенето му между ромеите не променило характера му, защото той докрай си останал истински българин: в началото на 1198 год. той открито се отметнал от императора и се обявил за независим господар на управляваната от него Пловдивска област... След като достатъчно се укрепил и военно се засилил, Иванко, в когото след голямото престъпление заговорило най-сетне националното чувство, за да смие от себе си тежкото петно на царевубиец и да заглади измяната пред отечеството, влязъл в сношения с цар Калояна...“¹⁸

Всъщност Цв. Минков черпи исторически сведения за своя роман от Историята на В. Златарски. И историкът, и литераторът споделят тезата, че у Иванко надделява българското самосъзнание и той става лоялен към своя цар.

Каквито и последващи трактовки да предлагат различните автори, интерпретиращи темата за Асеновия убиец, предателството му е така голямо и непоправимо, а образът, който създава Друмев – достатъчно провокативен и запомнящ се, за да могат други текстове да заличат негативната емблематичност на името Иванко.

Уникалното място на Друмевия персонаж в галерията на христоматийните литературни образи от българската класика не е толкова плод на писателски талант, колкото отговорно изпълнена авторска работа. Юрдан Трифонов с изследването си „Историческата страна на драмата „Иванко“ насочва върху този фрагмент от усилията на дра-

¹⁷ Пак там, с. 101.

¹⁸ Пак там, с. 112.

матурга. С коментарите на историографски факти и съчинения, с психологически обяснените герои от драмата, Трифонов съчетава историографския с литературоведския анализ. Подход, който авторът на студията демонстрира, че има и самият Друмев.

Уникалната находка и психологическата интерпретация на историческата фигура на болярина, който убива българския цар Асен, са на В. Друмев. Усърдното и с творческа ангажираност разискване на литературно-историческите персонажи от драмата и особено на главния герой от „Иванко, убиецът на Асеня I“, което за първи път прави Ю. Трифонов, е ключ към разнопосочния интерес към Друмевия герой. В тълкуването на Трифонов образът на цареубиеца е развит в своята психологическа сложност, а от нея произхожда литературната провокативност на колебаещия се в самооценките си човек. Не по-малко любопитно е пренасянето на интереса към Иванко от полето на художественото към територията на историографското интерпретиране на политическите и човешки амбиции, интереси, воли, ситуации, които оформят вариантите на сюжета с убийството на българския цар Асен. Задочният диалог, който ученият провежда с драматурга, преминава в професионална съпричастност между Ю. Трифонов и В. Друмев. А трансформирането на историографията в литература получава и своето продължение в завръщането към историографското тълкуване на създадения литературен сюжет.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- БОБЧЕВ, И. С. *Васил Друмев – Климент Търновски*. София: Родина, 1926.
- ВОЙНИКОВ, Д. *Кратка Българска история от Добря П. Войников*. Второ издание. Пловдив, Русчук и Солун, 1879.
- ДУШАНОВ, Д. *Кратка Българска история по питанье и отговор за първоначалните училища от Д. Т. Душанова*. Казанлък, 1870.
- ЗЛАТАРСКИ, В. *История на Българската държава през Средните векове*. Т. 3, *Фототипно издание*. София: Наука и изкуство, 1972.
- ИРЕЧЕК, К. *История на българите*. София: Наука и изкуство, 1978.
- МАРКОВ, Г. *Българска възрожденска критика*. Представена от проф. Г. Марков. София: Наука и изкуство, 1981.
- МИНКОВ, Цв. *Гибелта на цареубиеца*. София: Древна България, 1941.
- ПАВЛОВИЧ, Х. *Царственик или история болгарская*. Изд. от Хр. ПАВЛОВИЧ. Будим, 1844.
- ПАШЕВ, Г. С. *Нравствени идеи и принципи в художествените произведения на В. Друмев*. – В: *Климент Търновски – Васил Друмев*. Сб. под ред. на проф. М. Арнаудов. Велико Търново: к-т Митрополит Климент, 1927, с. 107–176.

РАКОВСКИ, Г. С. Няколко речи о Асеню Първому, великому царю българскому и сину му Асеню Второму от Г. С. Раковского. – В: РАКОВСКИ, Г. С. *Съчинения*. Т. 3. Подбор и ред. проф. д-р В. Трайков. София: Български писател, 1984, с. 5–132.

ТРИФОНОВ, Ю. Историческата страна на драмата „Иванко“. – В: *Климент Търновски – Васил Друмев*. Сб. под ред. на проф. М. Арnaudов. Велико Търново: к-т Митрополит Климент, 1927, с. 177–214.

ХОНИАТ, Н. Убийството на Асен и възцаряването на Калоян. – В: *Христоматия по история на България*. София: Наука и изкуство, 1964, с. 252–253.

ЦАНКОВ, Д. *Кратка Българска история от Драган Цанков*. II изд., Пловдив, 1866.

REFERENCES

BOBCHEV, I. S. *Vasil Drumev – Kliment Tarnovski*. [Vasil Drumev – Kliment Tarnovski.] Sofia: Rodina [publ.], 1926.

VOYNIKOV, D. *Kratka Balgarska istoriya ot Dobriya P. Voynikov*. [Short Bulgarian History by Dobri P. Voynikov.] Plovdiv, Ruschuk, Solun, 1879.

DUSHANOV, D. *Kratka balgarska istoria po pitanie i otgovor za parvonachalnite uchilishta ot D. T. Dushanova*. [Short Bulgarian History on Questions and Answers for Elementary Schools by D. T. Dushanova.] Kazanlak, 1870.

ZLATARSKI, V. *Istoria na Balgarskata darzhava prez Srednite vekove*. Т. 3. *Fototipno izdanie*. [History of Bulgarian Country during the Middle Ages. Vol. 3, Phototype Edition.] Sofia: Nauka i izkustvo [publ.], 1972.

IRECHEK, K. *Istoria na balgarite*. [History of Bulgarians.] Sofia: Nauka i izkustvo [publ.], 1978.

MARKOV, G. *Balgarska Vazrozhdenska Kritika*. [National Revival Critics.] Sofia: Nauka i izkustvo [publ.], 1981.

MINKOV, TSV. *Gibelta na tsareubietsa*. [The Death of the Kingslayer.] Sofia: Drevna Balgaria [publ.], 1941.

PAVLOVICH, H. *Tsarstvenik ili istoria bolgarskaya*. [Tsarstvenik or Bulgarian History.] Izd. ot Hristaki Pavlovich. Budim, 1844.

PASHEV, G. S. *Nravstveni idei i principi v hudozhestvenite proizvedeniya na V. Drumev*. [Moral Ideas and Principles in Vasil Drumev's Art Works]. In: *Kliment Tarnovski – Vasil Drumev*. Sb. pod red. na prof. M. Arnaudov. V. Tarnovo: Mitropolit Kliment Committee [publ.], 1927, pp. 107–176.

RAKOVSKI, G. S. *Niyakoliko rechi o Asenyu Parvomu, velikomu tsariyu balgorskому i sinu mu Asenyu Vtoromu ot G. S. Rakovskago*. [Few Speeches About Asen The First The Great Bulgarian Tzar And His Son Asen The Second by Georgi Rakovski.] In: RAKOVSKI, G. S. *Sachinenia*. Т. 3. [Works. Vol. 3.] Podbor i red. prof. d-r V. Traykov. Sofia: Balgarski pisatel [publ.], 1984, pp. 5–132.

TRIFONOV, Yu. *Istoričeskata strana na dramata "Ivanko"*. [Historical Character of Ivanko Drama.] In: M. ARNAUDOV (ed.). *Kliment Tarnovski – Vasil Drumev*. V. Tarnovo: Mitropolit Kliment Committee [publ.], 1927, pp. 177–214.

HONIAT, N. Ubiystvoto na Asen I vaztsaryavaneto na Kaloyan. [Murder of Assen and Rise od Kaloyan.] – In: *Hristomatiya po istoria na Balgaria*. [*Hristomatia on Bulgarian History*.] Sofia: Nauka i izkustvo [publ.], 1964, pp. 252–253.

TSANKOV, D. *Kratka Balgarska istoria ot Dragan Tsankov*. [*Short Bulgarian History by Dragan Tsankov*.] [Second Edition], Plovdiv, 1866.

THE IMAGE OF IVANKO – FROM LITERATURE TO HISTORIOGRAPHY

Abstract. The article notices the first critical assumptions about “Ivanko” dramatic work by Vasil Drumev. It also directs towards the detailed comment by Yordan Trifonov about the historiography sources which the author used to construct the plot. After Drumev develops the character of Ivanko, it becomes attractive to other Bulgarian writers, too. The emphasis of the text is upon the fact that after the work of the playwright from Bulgarian National Revival, the image of Ivanko becomes recognizable and discussed historiographic character. Due to Drumev’s writer finding and the scientific interest of Trifonov, the historiographic plot about him develops right after its literature one.

Keywords: Ivanko, play, reception, historical character, Bulgarian National Revival period

Nikoleta Patova, Assist. Prof., PhD
Institute for Literature – Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchencki Prohod Blvd. (Block 17), Sofia 1113
E-mail: nikoleta.patova@yahoo.com